

Oktató: Dr. Barczy Magdolna

Kurzus: Másság és rasszizmus

*A roma holokauszt jellegzetességei és a cigányokkal
kapcsolatos mai magyar intolerancia jellegzetességei,
oka, története*

*Készítette: Járomi Éva
szociális munka (Ba)
III. évfolyam*

Budapest, 2009. május 18.

A roma holokauszt – Porrajmos – jellegzetességei:

A porrajmos kifejezés a cigány nyelv egyik balkáni dialektusából származik. Eredeti jelentése „elpusztítás, elnyeletés”. A roma holokauszt cigány nyelvű elnevezései még a samudaripe (*sa*: mind, összes; *mudaripe*: gyilkosság) és a kali trash (*kali*: fekete; *trash* félelem).

A porrajmos a II. Világháborúban a Harmadik Birodalom által a cigányok körében végrehajtott etnikai tisztogatás. Mivel a cigányság kevésbé volt szervezett, mint a zsidóság, és mivel sokukat mindenféle nyilvántartásba vétel nélkül gyilkolták meg, az áldozatok számát nehezebb megállapítani; a becslések 200 ezertől 2 millióig terjednek. A zsidó holokauszt árnyékában a porrajmos sokáig ismeretlen maradt a közvélemény előtt. Helmut Schmidt német kancellár 1982-ben elismerte ugyan a cigány holokauszt tényét, de a cigányságot csak az 1990-es évek elején, Ian Hancock angliai roma polgárjogi aktivista publikációi nyomán kezdték a nemzetiszocialista rendszer áldozatai közé számítani. A cigány holokauszt emléknapja augusztus 2. (<http://hu.wikipedia.org/wiki/Porrajmos>)

A német nácik a császárságtól és a Weimari Köztársaságtól örökölték a „cigánykérdést”. A német rendőri szervek a 20. század elején már rutinszerűen üldözték tovább a romákat a szomszéd városba vagy járásba. A „tudósok” már ekkor sürgették „a társadalomra veszélyes” cigányok elleni fokozott állami fellépést és a vegyes házasságok betiltását. 1926-ban Bajorországban megszületett „a cigányok, csavargók és munkakerülők” elleni törvény, később a porosz kormányzat minősítette „bűnöző életmódúaknak” a romákat. Sok helyen szigorították a vándorkereskedelmi engedélyek kiadását.

Ha a roma gyermekek nem tudtak németül, akkor szellemi fogyatékosként intézetekbe kerültek, az állandó munkahellyel nem rendelkező felnőtteket munkatáborokba, dologházakba zárták. A német cigánypolitika lényege 1933-ra adott volt: a romákat a hatóságok alsóbbrendű, bűnözésre hajlamos, a társadalomra veszélyes elemeknek látták. A nácik valójában tehát csak azt folytatták, amit elődeik elkezdtek, és a későbbiek során azt valósították meg, amit a radikálisok már régóta követeltek. Bár a nácik tervezték, végül nem készült önálló cigánytörvény. A romák valószínűleg túl kevesen, mintegy 28 ezren voltak, így főleg a zsidóellenes jogszabályok biztosították a jogalapot a cigányok üldözéséhez. Az öröklött betegségekben szenvedők utódnemzését betiltó új törvény alapján 1934-ben 500 cigányt erőszakkal sterilizáltak. Másokat „a közbiztonság veszélyeztetése” címén tartóztattak le. A hontalan romákat kiutasították az országból. Az 1935-ös nürnbergi fajtvörvények alapján az „alacsonyabb rendű” cigányokat is eltiltották a vegyes házasságoktól. 1936. március 15-én

a cigányoktól is megvonták a szavazati jogot. Május 22-én több száz berlini romát, többségükben szintót telepített ki a rendőrség a Marzahnnál kijelölt karavántáborba. A cigánykérdés közbiztonsági ügyként a Himmler SS-vezér alá tartozó rendőri szervek hatáskörébe került. 1936-ban a berlini olimpia előtt „bűnmegelőzés” ürügyén megkezdődött a romák tömeges letartóztatása. Az első ún. „cigánytábor” a berlini külvárosban, Marzahnbán állították fel. A szögesdróttal körülvett tábor kutyás rendőri őrzéssel, az internált vándorcigányok ezreire két WC és három kút jutott. 1938-ban a bűnügyi rendőrség szervezetén belül felállították a Cigány Garázdaság Elleni Harc Birodalmi Központi Ügyosztályát. Hamarosan tucatnyi, a marzahnihoz hasonló lágert állítottak fel, az ezekben kényszerített romák látogatót nem fogadhattak, szociális járandóságukat megszüntették. Az Anschluss után megkezdődött a 11 ezer osztrák cigány üldözése is: gyermekeiket kitiltották az iskolákból, a családokat táborokba zárták. Az egyik legnagyobb láger a burgenlandi Lackenbachban volt, a magyar határ mellett. Az ide hurcolt romák többsége a trianoni békéig magyar állampolgár volt. A II. Világháború kitöréséig a náci összesen több ezer német és osztrák romát hurcoltak koncentrációs táborokba. (<http://www.holokausztmagyarorszagon.hu>)

Az európai romák sorsát jelentősen befolyásolta a náci „fajtudomány”. Egyesek „idegenvérű ázsiaiként”, mások indiai eredetű, igazi árjaként azonosították őket. Himmler parancsára 1936-ban Dr. Robert Ritter vezetésével megkezdődött egy átfogó felmérés. 19 ezer cigányt vizsgáltak meg „tudományosan”. Az alanyokat faji tisztaság szempontjából több csoportba sorolták, a cigányok mintegy 90 százaléka a fajilag értéktelen „keverék” kategóriákba került. Ritter szerint ők „minden forma és jellem nélküli korcsok” voltak, ezért javasolta, hogy válasszák el őket a „tisztavérű” cigányoktól. 1938 végétől a bűnügyi rendőrség kérésére a Ritter vezette Fajhigiéniai Kutatóintézet faji szempontból osztályozta a cigányokat. A „tudósok” döntése így meghatározóvá vált a vizsgálati alany szerepében kényszerített romák további sorsával kapcsolatban. A szakvélemény alapján a háború alatt ezeket küldték a halálba, a „társadalmilag beilleszkedett keverékcigányokra” pedig kényszersterilizálás várt.

A magyarországi cigányságot sújtó porrajmos története sem pontosan dokumentálható, annyi bizonyos, hogy Magyarország 1944. március 19-i német megszállását követően számos roma került először Komáromba, a Csillagerődbe és majd onnan különböző koncentrációs táborokba. Különböző becslések szerint a porrajmos során elpusztult magyarországi cigányok számát tekintve: 60-70 ezren, mértéktartóbb becslések alapján csak 20-30 ezren estek a genocídium áldozatául, de más történészek szerint a bizonyosan koncentrációs táborba hurcolt és ott meg is halt romák száma 5 ezer körül mozog.

A háború kitörése után folytatódott a korábbi gyakorlat: a cigányok sorsát leginkább a nácik zsidópolitikája határozta meg, azaz 1941-ig a kiűzés, ezután pedig a megsemmisítés volt a fő irányelv.

Lényeges különbség viszont, hogy a nácik soha nem törekedtek valamennyi roma kiirtására. Míg korra, nemre, vallásra és állampolgárságra való tekintet nélkül minden zsidónak minősített embert halálra ítélték, addig jelentős roma csoportokat (például a „fajilag tisztának” minősülőket) egyáltalán nem üldöztek. A fajtudósok véleménye alapján a nácik elsősorban a vándorcigányok és a „keverékek” meggyilkolására törekedtek.

Arról sem szabad megfeledkeznünk azonban, hogy a sok bűnös mellett számos tisztességes nem cigány ember aktív és kockázatvállaló passzív magatartása is közrejátszott abban, hogy nem sikerült keresztülvinni a nácik és nyilasok törekvését a hazai romák többségének összeszedésére és elpusztítására. Volt olyan túskevári magyar napszámos, aki tiltakozott a cigányok elvitele miatt, és ezért az elhurcoltak közé dobták, egy németországi lágerben halt meg. „Apor Vilmos püspök is fölemelte szavát, nem hagyta elvinni a győri cigányzenészeket, akiket már összeszedtek internálásra. A szószéken is fellépett az embertelenségekkel szemben, felelőssé téve a hivatalnokokat a gáztettekért.” Voltak olyan szegény emberek, például Újfehértón, akik megélhetésüket, biztonságukat kockáztatva csempészték ennivalót a cigánygettóba korábbi szomszédaiknak. Többen bújtattak romákat. Sajnos az ilyen tények is többségükben feltáratlanok. (<http://www.holokausztmagyarorszagon.hu>)

Magyarországon sajnos még a mai napig nincs a köztudatban ez a jelenség. Míg a zsidó holokauszt napján országszerte műsorokkal emlékeznek, és a médiában is helyet kap a történetek felelevenítése, addig a roma holokausztról csak elvétve jelennek meg cikkek, vagy dokumentumfilmek. A tankönyvek is csak apró betűvel részletezik, ha egyáltalán részletezik, a témát. Ez pedig meglehetősen elszomorító.

A romákkal kapcsolatos mai magyar és európai intolerancia jellegzetességei, okai, története

A romák történelmi szerepe a magyar társadalomban

A dualizmus korában gyors gazdasági növekedés történt, mely a hagyományos cigány mesterségek háttérbe szorulását eredményezte. A két világháború között a régi foglalkozások

eltűnésének folyamata felgyorsult, a technikai, társadalmi fejlődéssel egyre kevésbé tudtak lépést tartani. A cigány bevándorlás a környező országokból erre az időszakra tehető, ami egyre kevesebb munkalehetőséget eredményezett. Megfigyelhető az anyagi, szociális, kulturális leszakadásuk a többségi társadalomtól.

A cigányok fontos gazdasági funkciót tölthettek be évszázadokon keresztül Európában, ezért számos uralkodó rendeletekkel biztosította védelmüket és mozgásukat. A szabad királyi városok határait szigorúan védték, csak nagyon korlátozott számban fogadtak be idegen nemzetiségű, letelepedni vágyó embereket. Így a cigányok a falvakban, mezővárosokban találtak megélhetést biztosító munkát.

Termékeik nyersanyagát nem vásárolták, hanem a használaton kívüli fémeket dolgozták fel újra. Mivel az adott település nem biztosította számukra az elegendő utánpótlást, a nagyobb készlet érdekében fel kellett kutatni, és össze kellett gyűjteni az anyagokat, ezért állandó mozgásban voltak. Ez egyben a felleveőpiac keresését is jelentette.

A teknővájók és egyéb faárúkesztők, üstkészítők tevékenysége ugyancsak szükségessé tette a vándorló életmódot.

Figyelembe kell venni, hogy a középkori falvak lélekszáma sokkal kisebb volt a jelenleginél, és a cigányok speciális termékeket árultak, aminek a kereslete limitált volt, valamint tartós élettartamú eszközöket állítottak elő, így meghatározott körben, ciklikus vándorlásukkal kellett a megélhetésük létfeltételét biztosítani. (Vidrovics Renáta, 2007.)

A 16-18. századi Magyarországon a társadalom elfogadott tagjaként éltek. Ebben a korban a laza társadalmi szervezettség és az állandó népességmozgás volt jellemző. A nyelvi és etnikai sokszínűség elfogadott, megszokott dolog volt, ezért egyik népcsoportot sem érte rendszeresen és következetesen hátrányos megkülönböztetés. A gazdasági életben a cigányok munkájára szükség volt, a társadalomszervezési törekvések közvetlenül, illetve közvetve a cigányság integrációját gyorsította.

A 17. században sok magyarországi földesúr a joghatósága alá tartozó cigányokkal olyan kölcsönösen elfogadható együttélési modellt igyekezett kialakítani, amelyben a konfliktusok minimálisra csökkenthetők, illetve a cigányok munkaereje hatékonyan kihasználható. A hatékonyság érdekében a letelepedést nem erőltették, a cigányok mozgó életformájából és speciális szolgáltatásaiból származó előnyök kamatoztatására törekedtek.

A többség elfogadta a földesurak ajánlatát, feladták a független munkát és a speciális szolgáltatás kötelmét választották. Cserébe a földesúr védelmet nyújtott és megengedte, hogy az évszakok változásához igazodva más-más tevékenységgel foglalkozzanak: idénymunka, fémművesség, kereskedelem. Így a cigányoknak nem kellett áttérni a paraszti életritmusra, nem

kellett olyan munkát végezniük, amihez nem értettek. Földesuruk minden falujába eljuttatták fémműves szolgáltatásaikat. Éves adót fizettek. Ez az új rendszer a földesúri ellenőrzéssel és a vajdák jogkörének kiterjesztésével járt együtt.

A török kiűzése után változás következett be, balkáni bevándorlók a fejletlenebb társadalmi-gazdasági körülmények közül érkeztek, csak a társadalom legalján vagy még inkább a társadalom szerkezetén kívül tudtak elhelyezkedni.

Nagy csoportokban vándoroltak, hagyományaik, szokásaik nagyban különböztek a Magyarország területén élőkétől. (Vidrovics Renáta, 2007.)

Mária Terézia a cigányok letelepítését rendeletben határozta meg. 1893-ban *József főherceg* (I. Ciganológus triász tagja) kezdeményezésére cigányösszeírást végeztek, amely eredménye, hogy a cigányok 93%-a kereső, 89%-a letelepedett és mindössze 3%-a vándorol. A tények alapján az a nézet megdőlt, hogy a cigány etnikum sajátossága a vándorlás, mely a szabadság jelképe. 18. században a lótartás általános megtiltása sokak megélhetési forrását vette el, így a hatóságok hozták a cigányokat olyan helyzetbe, hogy elszegényedtek, koldusbotra jutottak, akik egyébként a mesterségükből el tudták tartani magukat és családjukat.

A 19. században cigány papi, írástudó réteg sem jöhetett létre, hiszen ezek a pályák a cigányok elől elzártak voltak. Az érvényesülés szinte egyedüli útja ebben az időben a cigányzenész foglalkozás volt.

A kisipari áruk piacának szűkülésével már a századfordulón kezdett felborulni a több generáción át gyakorolt mesterségek, ami erkölcsi tőkét és egy bizonyos fokú társadalmi presztízst biztosító alap volt számukra, így sokan teljes létbizonytalanságba, s az addig nem ismert nyomorba süllyedtek.

Két vonulat figyelhető meg ezzel kapcsolatban; az ipari szakmák elveszítették piacaikat, a társadalom periferiájára szorultak, így lassan kikoptak ezek a mesterségek, ugyanakkor megfigyelhető, hogy azok a szakmák, amiket az ipar nem tudott pótolni és a paraszti kultúra számára nélkülözhetetlen termékeket állítottak elő – teknővájók – továbbéltek.

A korabeli leírásokból tudni, hogy a cigányok nem rendelkeztek földdel, termelőeszközzel, viszont idénymunkát vállaltak a parasztnál, illetve a földmunkához szükséges állatokat biztosították a földművelő gazdák részére.

Mivel a kor gazdasági feltételei nem tették lehetővé a stabil munkakörnyezetet, a cigány foglalkozások viszonylag gyorsan változtak ahhoz, hogy bármelyikben is elmélyülhettek volna, speciális tudásra tettek volna szert. Az éppen aktuális igények keltették életre a tevékenységet, nagyfokú mobilitás jellemezte csoportjaikat. A cigányoknál a mesterség apáról

fiúra szállt, ugyanakkor új cigány foglalkozások úgy is létrejöttek, hogy a hagyományos mesterségből megélni nem tudó családok a nem cigányoktól átvettek olyan tevékenységeket, amik számukra már nem voltak kifizetődők. A cigányok nem tudtak tőkét felhalmozni, ugyanis a legrosszabbul fizetett, nehéz körülmények között végezhető feladatokat látták el. Tőke nélkül nem tudtak nagyobb befektetést igénylő szerszámokat beszerezni, műhelyt kialakítani.

A történelemben tekintve megállapítható, hogy az iparosodás a dualizmus korában a korábbi, ősi cigánymesterségek háttérbe szorításával a cigányok népes csoportjait tette foglalkozás nélkülivé, s így önmagát eltartani képtelenné.

Ez a társadalmi szempontból veszélyes tendencia közvetve a cigányokkal szembeni ellenérzések forrásává vált.

A 19. század során is vándorló életmódot folytattak, legtöbbször nem is pénzért, hanem élelemért dolgoztak.

A cigány foglalkozások a cigány lakosság mintegy felének biztosítottak megélhetést (főleg a kovácmesterség). A többiek osztoztak a nem cigányokkal a különféle napszámos munkákban, kisebb számban bányászként, szövöként, dohánygyári munkásként is dolgoztak.

A cigányság Magyarországon való megjelenésének pillanatától kezdve részt vett a munkamegosztásban, fontos szerepet vállalt a társadalom és a gazdaság életében. Több generáción keresztül kizárólag csak az általa ismert és tudott mesterségeket űzte. A tradicionális cigány foglalkozások piacait a modern gyáripár megjelenése és térhódítása tette tönkre, az olcsó tömegtermékek kiszorították a cigány kézművesek termékeit a piacról. (Vidrovics Renáta, 2007.)

A II. Világháború idején a hatóságok radikális eszközökkel akarták a „cigánykérdést” megoldani. Az 1947-48-ig tartó demokratikus időszak megváltoztatta a magyarországi cigányságnak az egész társadalommal való viszonyát, ugyanis az 1944 előtti rendszer nem ismerte el egyenjogúnak a cigányokat, a demokráciában egyenjogúságot kaptak. A változások társadalmi téren pozitívan hatottak, azonban gazdasági téren a romáknak káruk származott ebből, mert a társadalmi változások eredményeként a tradicionális cigány foglalkozások iránti kereslet megfogyatkozott. Ily módon a cigányság történelmi tőkéje semmisült meg.

1945-ben a magyar falu társadalmi rendjét az agrárreform megváltoztatta, a kiterjedt földosztásból a cigányság kimaradt. Ez a fejlemény igen jelentős, mert ezáltal teljesen kiszorultak a mezőgazdaságból.

Az utolsó jelentős tradícióval bíró cigány foglalkozás – a zenész – az 1950-es évek társadalmi átrendeződésével veszítette el jelentőségét.

Az 50-es évek extenzív iparosítási politikája folytán az iparban – gyáriparban, építőiparban – dolgozhattak. A 70-es évek elejére a munkaképes korú cigány férfiak szinte kivétel nélkül dolgoztak, a nőknek pedig csaknem fele rendelkezett munkával. Mivel a falvakban nem állt rendelkezésre megfelelő lehetőség a gyermekek elhelyezésére, ezért az anyák nem tudtak munkát vállalni. A cigányság a szocializmus évtizedeiben viszonylagos létbiztonságban élt, azonban a presztízs-hierarchia legalsó szintjén jegyzett fizikai, egészséget károsító munkákat végezték: kubikos munka, építőipari segédmunka, kohó- és bányamunka, kenderáztató, fehérje-feldolgozó. A 80-as évek végétől megfigyelhető a magyar gazdaság válsága, ami elsőként a cigány munkaerő elbocsátását eredményezi. Ekkor a magyarországi cigány munkanélküliség becsült értéke 60% körül volt, ez napjainkban 34% körül mozog. Főleg a volt ipari nagyvárosokban és környékükön élőket érintette, érinti erőteljesen a változás.

Csalog Zsolt megállapítása alapján a magyar gazdaságban nem tudnak az ipari létesítmények képzetlen munkaerőt foglalkoztatni, ugyanakkor rejtett diszkrimináció is felfedezhető, a cigány munkaerőtömeg szakképzett hányada ugyanúgy munkanélküli, mint a képzetlen többség, a munkaképes kort elérő fiatalok munkába állása pedig reménytelen, teljesen függetlenül kvalifikációs szintjüktől. Érthető, ha ilyen helyzetben nemcsak az életszínvonal zuhan a kritikus szint alá, de ellehetetlenülnek a továbblépés, sőt a túlélés stratégiái és perspektívái is, mélypontra süllyed a képzés már korábban is elégtelen szintje. A pszichikai terhelés óriási. Ilyen értelemben a magyarországi cigányságnak nemcsak az aktuális helyzete válik elviselhetetlenné, hanem a perspektívák is bezárulnak; nehezen szerzett történelmi tőkéjét veszíti el a cigányság, ebben az évszázadban immár másodszor.

(Vidrovics Renáta, 2007)

A magyarországi cigányokat már évtizedekkel a holokauszt előtt kollektíve és rendeletileg megbízhatatlanná minősítették. Az 1916-os, 1928-as és 1936-os BM-rendeletek a „kóbor” cigányok röghöz kötéséről, internálásáról, a razziákról megteremtették a magyarországi jogrendben és közigazgatásban annak a feltételeit, hogy a romákat a helyi hatóságok csendőrök által bármilyen indokkal, vagy anélkül hatósági kényszerintézkedések alá vessék és internálják. Évente két országosan kiterjedt „cigányrazziát” tartottak, de más alkalmakkor is sokakat internáltak cigány voltuk miatt. A cigányok esetében a jogállam a legkisebb mértékben sem működött, a hatóság képviselőjének belátása szerint bármikor internálótáborokba vihették őket. A razziákat gyakran kegyetlen módon, az emberek durva megalázásával, ütlegetésével végezték a visszaemlékezők tanúsága szerint. (Bársony János, 2001.)

A rendszerváltás strukturális következményeként a roma kisebbség zöme kikerült a társadalmi munkamegosztás rendjéből, s felnőtt, munkaképes tagjai munkanélkülivé váltak, a pályakezdők munkavállalási esélyei gyakorlatilag megszűntek. A roma kisebbség helyzetét tovább súlyosbítja, hogy a többségben korábban is meglévő, bár nyilvánosságra nem jutó előítéletek és megkülönböztető hajlandóságok a rendszerváltást követően szabadon teret nyertek és felerősödtek. Mivel a szegénység megítélése is változott a közvéleményben, a romáknak egyszerre kell szembe nézniük a kulturális és etnikai másság által kiváltott ellenérzésekkel, valamint a romákat sújtó szegénységet előítéletesen értelmező ellenséges magyarázati sémákkal. (Székelyi Mária-Örkény Antal-Csepeli György, 2001.)

Az romákkal kapcsolatos intolerancia lehetséges okai, jelensége

A politikai rendszerváltás, ahogy a más kelet-európai államban, Magyarországon is viszonylag gyorsan és békés úton zajlott le. A gazdasági és társadalmi átalakulás azonban ennél sokkal hosszabb, évtizedekig tartó folyamat, amelynek „nyertesei” és „vesztesei” vannak és lesznek. Ebben az „átmeneti” időszakban lényeges változások zajlottak le az ifjúsági szubkultúrák világában is. A demokratikus átmenet, a szabadságjogok kiterjesztésének időszakában új típusú agresszív, idegengyűlölő csoportosulások jelentek meg, melyeket leginkább a skinhead ideológia jelenít meg. Mely két, viszonylag különböző társadalmi helyzetű, ifjúsági csoport körében talál leginkább követőkre: legrosszabb helyzetű, legesélytelenebb fiatalok körében, valamint olyan relatíve jó helyzetű középosztályi családok gyermekeinél, akiknek megszerzett pozíciója veszélybe került és ezért ezt az időszakot létbizonytalanságként élik meg.

Nem csak ezek a társadalmi tényezők határozzák meg az egyén értékeit, attitűdjét és viselkedését, hanem azok a szocializációs folyamat eredményeként elsajátított pszichikus készségek és tulajdonságok összhatásaként alakulnak ki.

Az előítéletes attitűdök sokféle szociálpszichológiai magyarázata közül a bűnbakképzés is beletartozik, mely összekapcsolódik a tekintélyelvű személyiség elméletével. (Fábián Zoltán – Erős Ferenc, 1996)

Megfigyelhető az a tény is, hogy a fiatalok körül, az életterükben valamilyen „másságot” képviselő emberek közül leggyakrabban a cigányok fordulnak elő. Egy 1994-ban

készült kutatásban¹, a megkérdezettek szinte minden tagja találkozott, sőt beszélgetett is cigány emberekkel, ennek ellenére mégis igen erős előítéletek veszik körül őket. Az előítéleteket, intoleranciát könnyen kiváltó embercsoportok közül csupán az elmebetegektől tartózkodnak a fiatalok inkább, mint a romáktól.

A cigányokkal szemben intoleránsabban viselkednek a férfiak, mint a nők, illetve – a kisebbséggel szemben – a többségi társadalom.

A kutatás során azt is megkérdezték mindenkitől, hogy „van-e ma cigánykérdés Magyarországon”. A reprezentatív minta 85%-a szerint van. A cigány kérdés miben létét pedig az alábbi állításokra adott válaszok (1. ábra) arányában nyilvánultak meg. A legtöbben cigányok közötti bűnözést tartották problematikusnak. A megkérdezett zsidó diákok és nemzetiségiek csak 47 illetve 37 százaléka jelölte be ezt a szempontot, s maguk a cigány fiatalok csupán 25 százaléka vélekedett hasonló képpen. A heterogén főmintában csak másodlagos szerephez jut a többszörösen hátrányos helyzet. „Tehát az alábbi vélemény együttesek szerint nem az a cigánykérdés lényege, hogy a cigányok nagyon rossz anyagi, szociális és kulturális helyzetben vannak, hanem az, hogy a cigányok ingerlik a magyarokat, másságukkal, térfoglaló, gátlástalan viselkedésükkel, és avval hogy sok gyereket szülnék.” Az eredmény elgondolkodtató. Bár a kutatás több mint tíz éve készült, a helyzet sajnos napjainkban sem javult, sőt.

2.5. tábla. Miben áll a cigánykérdés? (az alminták adatai, százalékban)

Alternatívák	Főminta	Zsidó alminták	Nemzetiségi alminták	Cigány alminták
mások, mint a magyarok	28	15	21	33
elfoglalják a helyet	11	4	3	5
szaporodnak	40	15	22	9
gátlástalanok	35	14	18	14
sok a bűnöző köztük	53	47	37	25
féltékenyek rájuk	3	2	4	25
hátrányos helyzetűek	42	76	47	42
lenézik őket	28	69	37	60

1. ábra

Ez az empirikus kutatás jól példázza, hogy a közvélemény sok esetben csak pusztán meg nem erősített sztereotípiák alapján von le következtetéseket, és zárkózik be annak hatására.

¹ Barcy Magdolna – Diósi Pál – Rudas János által 2004-ben készített Vélemények a másságról – előítéletek a fiatalok körében c. empirikus kutatás

Az előbb említett sztereotípiákhoz csatározik a többi közhiedelem, mely szerint a cigányok azért szülnék sok gyereket, hogy felvehessék utánuk a segélyt. Biztosan előfordul ilyen eset is, de általában nem ez a jellemző; továbbá bűdösek és agresszívak, ami lehetséges és szinte törvényszerű, ha a társadalom peremén, mélyszegénységben él.

Tegyük fel egy átlagos(an rossz) helyzetű cigány családba, negyedikként születik egy lány gyermek, meglehetősen lesújtó körülmények közé, netán „putriba”, ahol nincs víz és áram. A szülei nem kapnak munkát, legtöbbször munkanélküliek, ha az egyik mégis, akkor minimálbérért dolgozik havonta. A testvérei nem járnak iskolába-óvodába, mert ott kiközösítik, diszkriminálják, vagy csak egyszerűen hazaküldik őket, mert tényleg bűdösek, mivel nincs lehetőségük naponta fürödni. A szülők negatív tapasztalatok okán szintén nem szorgalmazzák, gyermekeik tanulását. Mivel nem tapasztalták meg ők sem, hogy a tanulás valóban érték lehet. (Az ő kirekesztett közösségeikben ugyanis tényleg nem sok hasznát veszik). A lány felnőve egyetlen perspektívát lát maga előtt, amiben végre sikereket érhet el, az anyaságot. Mivel piacképes szakmát nem tudott szerezni, nagy valószínűséggel ő is munkanélküli lesz, aki a szociális juttatások igénybevételére kényszerül. Valóban bűdösek lesznek, mert mondjuk télen, hideg vízben tudnak csak tisztálkodni. A tágabb környezet valóban csak azt látja, hogy a romák nem dolgoznak és bűdösek, esetleg tetvesek. Feltehető a kérdés: a többségi társadalomnak, az oktatási rendszernek mekkora felelőssége van a kialakult helyzetben?

„A roma kérdés szociális, kulturális és közgondolkodásbeli kérdéssé vált.” Szociális kérdés, mert nem csak tulajdonnal, otthonigényekkel, de családdal, sőt társadalmi – igazgatási önszerveződéssel kapcsolatban is más értékrend szerint gondolkodnak és éltek évszázadokig. Az összeilleszkedésben pedig ezek valós és sürgető problémát jelentenek.

Kulturális kérdés is, hiszen kívül rekedtek a nemzeti-állami iskolarendszereken. Amelyek az elmúlt másfél évszázadban a polgár munka- és viselkedés kultúráját, szakmai műveltségét, erkölcsi fogalomrendszerét normákba szorították, melyek erre nevelték a polgárt a 6. életévétől. A cigány közösségek kívülrekedése ezen oktatási rendszeren a mai beilleszkedési zavarok alapja.

Végül pedig közgondolkodásbeli kérdés, vagyis az előítéletek, idegenellenesség kérdése is. Aminek megkülönböztető súlyossága, hogy a cigányság külsőleg is eltér az európai átlagtól. A „más”-ságot nehezen viselő, bezárkózó társadalmak egyszerűen kinézik őket maguk közül. Glatz Ferenc szerint előítéletek nem azért vannak, mert a társadalom „reakciós”; „előítéletes”, „korlátolt”, stb., hanem azért vannak - kölcsönös - előítéletek, mert a kisebbség és a többség

összeilleszkedésének valós szociális, kulturális, szokásrendi nehézségei vannak. Az együttélés valós problémái miatt. (Glatz Ferenc, 1999)

Jól példázza mindezt Lázár Guy a magyar nemzeti identitással kapcsolatos kutatásai, mely szerint a magyarok és a romák jellemzésére használt jelzők csaknem teljes tükörképei egymásnak, főként a szorgalom, a becsületesség és az életvitelbeli kultúráltsággal kapcsolatos képzetek terén.

Ma a romák „sajátos”, „eltérő”, „speciális” kultúrájából fakadó különbségeket a médiától a pedagógusokon keresztül a kilakoltató polgármesterekig mindenki egyfajta magyarázó érvként használja.

A roma kultúrára és a kulturális különbségekre való hivatkozás a mai magyarországi közbeszédben nem a roma kultúra leírására, hanem sokkal inkább a romákkal szembeni többségi előítéletek legitimizálására használatosak. Gyakran fordulnak elő a médiában hangsúlytévésztesek is, mely szerint gyakrabban számolnak be a cigányok körében előforduló antiszociális, agresszív megnyilvánulásokról, míg az előítéletek következtében elkövetett visszaélésekre lényegesen kevesebb figyelmet fordítanak. A társadalom jelentős hányada hajlamos a cigányságnak az életkörülményekben, a képzettségben és művelődésben mutatkozó elmaradottságát részben vagy egészében e réteg saját hibájának tekinteni. Mely szemléletet a tömegtájékoztatás gyakran meg is erősíti. (Bernáth Gábor, 2009)

A szélsőjobboldali gondolkodás térnyerését jelzi a médiában - ezáltal a társadalomban - is a különböző orgánumban megjelent cikkek, illetve híradások megjelenése, romák ellen elkövetett bűncselekmények megnövekedése, illetve különböző csoportosulások életre hívása is.

Válogatás az elmúlt évek szélsőjobboldali, illetve romákkal kapcsolatos híradásaiból:

(2007)

„Büdös cigánynak” nevezte a próbáló színészt a Madách Színház egyik táncosa. A színész a Roma Sajtóközpontnak azt mondta: a táncos a próbán arrébb akarta tuskolni, mert szerinte ő nem jó helyen állt. Mivel azonban a koreográfus nem erősítette meg, hogy ilyen probléma lenne, a színész rászólt a táncosra, hogy ne lökdösse. Szerinte ekkor a táncos megengedhetetlen stílusban kezdett vele kiabálni, majd odavágta, hogy „te büdös cigány, nem is hasonlítasz másra, csak egy büdös cigányra”. A színész ezután elhagyta a próbát. Az eset után a színház felügyelője

feljegyzést készített, amelyet eljuttatott a vezetőségnek. A táncost felfüggesztették, az ügy kivizsgálásával pedig Wettstein Tibort, a Madách Színház gazdasági igazgatóját bízták meg. A táncos közben levelet írt a színház igazgatójának, melyben elfogadhatatlannak nevezte, amit mondott, és felajánlotta, hogy az érintettől is bocsánatot kér. A vizsgálatról a gazdasági igazgató annyit mondott, hogy szeretné mihamarabb lezárni, a szankció fegyelmi, de akár rendkívüli felmondás is lehet.

Véresre vertek egy darányi roma családot, mert egyikük a kelleténél hangosabban hallgatta a zenét. A romák évek óta tartó terrorról beszélnek. Kocsik fékeztek a darányi ház előtt; helyi erős emberek rontottak be és ütötték az ott lakókat, ahol érték. A fiatal Orsós Csabát az ajtóban kapták el. Kirángatták a ház elé és rúgták, öklözték. Annyira megverték, hogy maga alá vizelt. A faluban azt mondják, hogy a megvert cigány család sosem volt békétlenkedő. Szegényen, de rendszeren éltek mindig, s tisztán járatják a gyerekeiket iskolába. Ezért a legtöbb helybeli érthetetlennek tartja az esetet.

A Magyar Gárda ötvenhat tagja a budai Várban, a Szent György téren tette le esküjét. A fekete egyenruhát és mellényükön árpádsávós címert viselő gárdisták katonai alakzatban, dobszóra vonultak a köztársasági elnöki palota melletti térre. Az eskü után a gárdistáknak az okleveleket Für Lajos, az Antall-, illetve a Borosskormány volt honvédelmi minisztere adta át. A gárdisták oklevelük átvételekor úgy köszöntek: „Nemzetemet szolgálom”.

Pörzse Sándor, a Magyar Gárda egyik alapítója szerint a Magyar Gárdát Gyurcsány Ferenc miniszterelnök hívta életre, akkor, amikor azt mondta „a magyarságnak már nincs hova hátrálnia”. Wittner Mária, a Fidesz országgyűlési képviselője azt mondta: nyitott, tiszta arcú, hazáját féltő emberek tesznek esküt, akik „a szeretet láncával fognak össze a Sátán, vagyis a jelenlegi kormány és az ötven év kommunizmusa” ellen, ezért méltónak tartotta, hogy az avatási rendezvényen az '56-os forradalom jelképévé vált lyukas nemzetiszínű zászló is megjelent. Vona Gábor, a Jobbik és a Magyar Gárda elnöke az avatási ceremóniát követő sajtótájékoztatón azt mondta: terveik szerint október 23-án több ezer új tagot esketnek fel, eddig kétezren jelezték belépési szándékukat. Hozzátette: „közösségi hálóként” minden megyében és a fővárosban létrehozzák a szervezetüket

Újabb cigányellenes tüntetést tartanak Pest megyében, ezúttal Kerepesen; a fáklyás felvonulást a Békés egymás mellett élésért és gyermekeink biztonságáért jelszó alatt rendezik. Az OCÖ tiltakozik és a helyi polgármester közbenjárását kéri az újabb cigányellenes kirohanás miatt. A Pest Megyei Rendőr-főkapitányság tájékoztatása szerint a demonstrációt egy magánszemély jelentette be péntek késő délutánra, Kerepes belterületére, és azt a rendőrség tudomásul vette. (Törzsök Erika, Paskó Ildi és Zolnay János, 2008.)

(2009. április 8., szerda)

Szlovák rendőrök kiskorú roma fiúkat arra kényszerítettek, hogy vetkőzzenek meztelenre és pofozzák meg egymást - közölte a Sme.sk kedden.

Az ilyen és ehhez hasonló bűncselekmények térnyerését legitimálják a manapság egyre inkább elterjedőben lévő gyűlöletbeszéd. Melyek intellektuális problémát jelentenek, mert egységesként jeleníti meg a faji előítéleteken alapuló sztereotípiákat, melyeket aztán gyűlöletkeltő kontextusba helyez, olyan látszategységet teremtve ezáltal, mely egybemossa a szövegkontextusban megjelenő társadalmi jelenségekkel. (Hegedűs Zsuzsa, 2002)

Ha a média és a politikusok által is hétköznapi jelenséggé válnak a rasszista vagy azt tételező megnyilvánulások, a köztudatba kerülve, a romákkal szemben megnyilvánuló intolerancia tettekben fog megnyilvánulni. Közös érdekünk, hogy ennek gátat szabjunk, hogy a történelem ne ismétlje meg önmagát.

Irodalomjegyzék:

- Székelyi Mária-Örkény Antal-Csepeli György: Romakép a mai magyar társadalomban Szociológiai Szemle 2001/3. 19-46. oldal
- Barcy Magdolna: Cigányokkal kapcsolatos vélemények In: *Barczy Magdolna – Diósi Pál – Rudas János: Vélemények a másságról – előítéletek a fiatalok körében* Animula, Budapest 1996. 18-27. oldal
- Glatz Ferenc: A roma kérdésről (kérdések, kételyek, javaslatok) In: *Glatz Ferenc szerk.: Cigányok Magyarországon* MTA, Budapest 1999. 7-10. oldal
- Fábrián Zoltán – Erős Ferenc Autoritarizmus és társadalmi tényezők a cigányellenesség magyarázatában In: *Erős Ferenc: Azonosság és különbözőség*, Scientia Humana, Budapest 1996. 182-183. oldal
- Bernáth Gábor: Cigányellenes előítéletek, Roma Holocaust előadás 2009.
- <http://hu.wikipedia.org/wiki/Porrajmos>
- Vidrovics Renáta: Cigányság történelmi szerepe a magyar társadalom munkamegosztásában; 2007. (<http://www.romapage.hu/hircentrum/article/108912/1596/>)
- http://www.holokausztmagyarorszagon.hu/index.php?section=1&type=content&chapter=9_1_1
- Dr. Bársony János: A romák szenvedéstörténete - 1939-1945. 1970 (<http://www.romapage.hu/hircentrum/article/71024/1596/>)
- Cigánynak lenni Magyarországon, szerk.: Törzsök Erika, Paskó Ildi és Zolnay János Bp. 2008.
- Hegedűs Zsuzsa: A gyűlöletbeszéd mögötti társadalmi jelenségek In: *Szerk.: Csepeli György-Örkény Antal: Gyűlölet és politika* Minoritás, Budapest, 2002. 166. oldal